

JĘZYKI OPISU RZECZOWEGO DOKUMENTÓW

Anna Stanis
Biblioteka Uniwersytecka
w Warszawie

Języki informacyjno-wyszukiwawcze, opis rzeczowy dokumentu, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, OPAC BUW

Rozwój nauki to zawrotna ilość piśmiennictwa w formie tradycyjnego wydruku i online. Pośrednikami w wykorzystaniu go przez użytkowników są biblioteki, które gromadzą, opracowują i udostępniają dorobek myśli ludzkiej w różnych formach, przekazując informacje o nim m.in. dzięki zastosowaniu języków informacyjno-wyszukiwawczych. Podstawowymi funkcjami języków informacyjno-wyszukiwawczych jest „**funkcja metainformacyjna**” polegająca na odwzorowywaniu cech informacji i/lub cech nośników informacji, na których są one utrwalone, przez tworzenie ich reprezentacji zwanej charakterystyką wyszukiwawczą dokumentu oraz **funkcja wyszukiwawcza** polegająca na wyrażaniu zapytań informacyjnych i umożliwianiu odnalezienia w zbiorze wyszukiwawczym tych informacji, które spełniają warunki wyrażone w zapytaniu”. Języki wyspecjalizowane w funkcji własności treści dokumentu to języki opisu rzeczowego dokumentu, które wcześniej utożsamiane były z językami informacyjno-wyszukiwawczymi w ogóle. Obecnie języki te traktuje się jako jeden z podtypów szerszej klasy języków informacyjno-wyszukiwawczych.

System biblioteczno-informacyjny Uniwersytetu Warszawskiego tworzą: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW) – biblioteka główna i 47 bibliotek wydziałowych (BW, a także instytutowych, katedr, zakładów i jednostek pozawydziałowych Uczelni). Współpracę pomiędzy BUW a BW regulują opracowane przez zespół pracowników BUW w 2005 r. (aktualizowane w 2010 r.) Zasady wspólnej pracy bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego w zautomatyzowanym systemie bibliotecznym VTLS/VIRTUA. W obszarach współpracy BUW i BW znalazły się m.in. gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie zbiorów. „Obecnie przeważająca większość BW, to jest trzydzieści osiem, korzysta wspólnie z BUW z jednego oprogramowania bibliotecznego (VTLS/

¹ *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Oprac. B. Bojar. Warszawa 2002.

² Na temat współpracy BUW i BW więcej w: K. Kocznorowska, R. Tabisz: *Obszary współpracy bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego i jej organizacja*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2011, nr 2 (98), s. 113-126.

VIRTUA). Różny jest stan zaawansowania bibliotek we wdrażaniu tego oprogramowania – aktualnie szesnaście nie tylko w nim kataloguje, ale również wypożycza zbiory. [...] Na dzień 30 września 2011 r. katalog online bibliotek UW zawierał 826 393 rekordy bibliograficzne oraz 1 543 574 rekordy egzemplarza (w tym 725 109 rekordów egzemplarza BUW i 818 379 – BW)³.

Opracowanie rzeczowe zawsze było jedną z najważniejszych czynności w działalności biblioteczej Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Przez wiele lat funkcjonował (i funkcjonuje nadal) jeden z najlepszych katalogów przedmiotowych w Polsce prowadzony przez wybitnych specjalistów – praktyków opracowania rzeczowego. Założony w 1929 r. przez Adama Łysakowskiego jako katalog krzyżowy rejestrował nabytki Biblioteki od tego roku. W 1936 r. katalog krzyżowy rozdzielono na część alfabetyczną i przedmiotową. Część przedmiotową zestawiono z wcześniejszym katalogiem działowym BUW z lat 1918-1928, przyjmując dla tej formy katalogu nazwę „katalogu rzeczowego”. W ciągu swego istnienia podlegał on różnym metodom opracowania. Piśmiennictwo z lat 1918-1928 zawarte w katalogu działowym po modyfikacji przeniesiono do katalogu przedmiotowego. Katalog działowy ostatecznie zlikwidowano w 1968 r. Obecnie udostępniany jest katalog przedmiotowy książek w formie kartkowej obejmujący piśmiennictwo z lat 1918-1997. Nie zawiera opisów tekstów literatury pięknej (wyjątki: antologie, baśnie, bajki, satyry), czasopism i zbiorów specjalnych. Od 1994 r. prowadzony jest katalog online bibliotek UW, w którym obecnie znajdują się opisy:

- książek ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (*wszystkich wydanych od 1994 r. oraz w wyborze wydanych wcześniej, przy czym niezależnie od daty wydania wszystkich tych, dla których nazwisko autora bądź tytuł pracy zbiorowej lub anonimowej zaczyna się od litery A do liter Andrewz*),
- książek ze zbiorów większości bibliotek wydziałowych (*w wyborze*),
- czasopism ze zbiorów BUW oraz bibliotek wydziałowych (*w wyborze*),
- zbiorów specjalnych BUW oraz bibliotek wydziałowych w tym starych druków, dokumentów życia społecznego, dokumentów muzycznych, kartograficznych (*w wyborze*)⁴.

Bieżący wpływ dokumentów wprowadzanych do katalogu online BUW opracowywany jest rzeczowo w miarę możliwości (jeśli są hasła wzorcowe dostępne w khw) przy tworzeniu rekordu bibliograficznego, jednocześnie, w ramach prac retrospektywnych, uzupełnia się opisy przedmiotowe w rekordach.

Funkcja metainformacyjna języków opisu rzeczowego w OPAC BUW

Opisy rzeczowe dokumentów – informacje dotyczące treści dokumentu (przedmiot dokumentu, aspekt przedstawienia tego przedmiotu) zawartych w OPAC BUW (Online Public Access Catalog) wyrażono w kilku językach informacyjno-wyszukiwawczych:

- język haseł przedmiotowych KABA (Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich),

³ Ibidem, s. 114.

⁴ Katalog online bibliotek UW [online]. [dostęp: 14.02.2013]. Dostępny w World Wide Web <<https://opac.buw.uw.edu.pl/cgi-bin/katalog/chameleon>>.

- język haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie (LCSH),
- klasyfikacja Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie (KBK).

W wyniku współpracy z Katalogiem zbiorów polskich bibliotek naukowych NUKAT w rekordach bibliograficznych znajdujących się w OPAC BUW (w formacie MARC 21) dostępne są również charakterystyki wyszukiwawcze w języku haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej (jhp BN), języku haseł przedmiotowych bibliotek medycznych (MeSH – Medical Subject Headings), UKD.

Podstawowym językiem opisu rzeczowego dokumentów w OPAC BUW jest język haseł przedmiotowych KABA. W początkach lat dziewięćdziesiątych w BUW rozpoczęto prace nad komputeryzacją procesów bibliotecznych, formułując równocześnie założenia przyszłego katalogu OPAC. Po przeanalizowaniu możliwości wykorzystania leksyki kartkowego katalogu przedmiotowego zapadła decyzja o podjęciu prac nad projektem nowego języka informacyjno-wyszukiwawczego. Założono, że leksyka tego języka będzie miała nieograniczony zakres, zróżnicowany stopień szczegółowości i będzie dostosowana do katalogowania przedmiotowego wyszczególniającego. Uniwersalny jhp KABA był tworzony pierwotnie na użytek polskich bibliotek stosujących oprogramowanie VTLS wspólnymi siłami BUW, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego i Biblioteki Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Z czasem do bibliotek tworzących jhp KABA dołączyły Biblioteka Uniwersytecka KUL w Lublinie, Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Biblioteka Główna Akademii Rolniczej w Lublinie, Biblioteka Główna Politechniki Lubelskiej. Obecnie język ten tworzy 30 bibliotek ze 128 zaangażowanych we współpracę z NUKAT⁵. Prace nad językiem rozpoczęto w 1991 r., opierając je na znanej koncepcji wykorzystywania gotowych i sprawdzonych języków informacyjno-wyszukiwawczych. Pierwowzorem był francuskojęzyczny jhp RAMEAU (*Répertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié*) kompatybilny z LCSH (*Library of Congress Subject Headings*, angielskojęzyczny jhp Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie). Wraz z kanadyjskim językiem RVM (*Répertoire de Vedettes-Matière*) języki te są wciąż najbardziej znaczącymi i rozpowszechnionymi w świecie językami haseł przedmiotowych. Od początku jhp KABA tworzony jest i prezentowany w postaci kartoteki haseł wzorcowych. Szczególną uwagę zwrócono na kryteria wyboru formy językowej przy tworzeniu haseł wzorcowych, są nimi: rozpowszechnienie terminu w piśmiennictwie (wybór terminu najczęściej stosowanego w źródłach), aktualność (wybór formy aktualnie stosowanej), zwięzłość (wybór formy krótszej), pochodzenie językowe (wybór formy o polskim źródłosłowie). Funkcję metainformacyjną język KABA pełni, podając w charakterystykach wyszukiwawczych informację o treści dokumentu. Jednostkami leksykalnymi języka KABA są tematy i określniki, z których buduje się hasła przedmiotowe proste (sam temat) lub hasła przedmiotowe rozwinięte (temat i określniki). Treść dokumentu odzwierciedla opis przedmiotowy, tj. charakterystyka wyszukiwawcza dokumentu składająca się z jednego (opis przedmiotowy jednokrotny)

⁵ Strona NUKAT [online]. [dostęp: 27.02.2013]. Dostępny w World Wide Web <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_nubbw&layout=pl&Itemid=143>.

lub kilku haseł przedmiotowych (opis przedmiotowy wielokrotny). Liczba haseł tworzących charakterystykę wyszukiwawczą zależy od treści dokumentu. Należy sformułować ich tyle, aby odtworzyć wszystkie aspekty treści i formę dokumentu, które chcemy wskazać. Zasady budowy haseł przedmiotowych rozwiniętych określa gramatyka jhp KABA. Podstawowy szyk wyrażenia w hasle przedmiotowym rozwiniętym w jhp KABA jest ściśle określony i taki sam jak w innych tego typu językach haseł przedmiotowych:

[Temat] - - [określnik rzeczowy] - - [określnik geograficzny] - - [określnik chronologiczny] - - [określnik formy].

Szczegółowe zasady metodyczne tematowania dokumentów w jhp KABA obligują osoby opracowujące dokument do zachowania konsekwencji przy tworzeniu charakterystyk wyszukiwawczych, co skutkuje tym, że książki o podobnej tematyce powinny mieć identyczne lub podobne opisy przedmiotowe. Język haseł przedmiotowych KABA doczekał się bogatej literatury przedmiotowej⁶.

```
100 1 \a Białynicki-Birula, Iwo \d (1933-).
245 0 0 \a Wstęp do teorii pól kwantowych / \c Iwo Białynicki-Birula ; na podst. wykładów oprac. Kazimierz
Rzążewski.
260 \a Warszawa : \b Państw. Wydaw. Naukowe, \c 1971.
300 \a 208 s. ; \c 21 cm.
650 \a Kwantowa teoria pola. ← KABA
```

Przykład 1. Opis przedmiotowy w języku KABA. Tematowanie jednokrotne, temat prosty

```
050 1 4 \a DS329.4 \b .G84165 1997 ← KBK
100 1 \a Gumilev, Lev Nikolaevič \d (1912-1992).
245 1 0 \a Dzieje etnosów wielkiego stepu / \c Lew Gumilow ; przeł. i posł. opatrzył Andrzej Nowak.
246 1 \i Tyt. oryg.: \a Iz istorii Ewrazii
260 \a Kraków : \b Oficyna Literacka, \c 1997.
300 \a 106, [5] s. ; \c 21 cm.
650 \a Etnologia \z Azja Centralna.
650 \a Hunowie. ← KABA
650 \a Mongolowie \y do 1500.
650 \a Nomadowie \z Azja Centralna \y do 1500.
699 6 4 \a Asia, Central \x History.
699 5 4 \a Ethnology \z Asia, Central. ← LCSH
699 5 4 \a Mongols.
```

Przykład 2. Opisy przedmiotowe w językach KABA, LCSH, symbol KBK

⁶ Wybór publikacji na temat języka i kartoteki wzorcowej KABA. W: *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa*. Praca zbiorowa pod redakcją Teresy Głowackiej. Seria: Formaty Kartoteki, nr 8, Warszawa 2000 (obejmuje publikacje do roku 2000). Więcej na stronie NUKAT [online]. [dostęp: 27.02.2013] Dostępny w World Wide Web < http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=21&Itemid=87>.

110	2	\a Komitet Obrony Robotników.	
245	1 0	\a Tezy programowe / \c [Komitet Obrony Robotników].	
246	1	\i [Inc.:] \a 1. Rozpoczynając w lipcu akcję solidarności z uczestnikami wydarzeń czerwcowych oparliśmy się na kilku założeniach ideowo-programowych [...]	
260		\a [S.l. : \b s.n., \c post 1976].	
300		\a [2] k. ; \c 29,5x21 cm.	
520	8	\a Druk ulotny - tezy programowe Komitetu Obrony Robotników z 1976 r.	
610	2	\a Komitet Obrony Robotników \x programy \v druki ulotne.	← KABA
655		\a Druki ulotne \y 1945-1990.	

Przykład 3. Opis przedmiotowy druku ulotnego w języku KABA

Kolejnym językiem opisu rzeczowego dokumentów w OPAC BUW jest **język haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie (LCSH)**, najbardziej znany i rozpowszechniony język haseł przedmiotowych na świecie, o bogatej leksyce, często służący jako wzorzec do opracowywania języków haseł przedmiotowych w różnych krajach⁷. Charakteryzuje się nieograniczonym zakresem słownictwa, pozwalającym na wyrażanie informacji o wszelkich obiektach, ich właściwościach i formach; słownictwo LCSH jest dostosowane do katalogowania wyszczególniającego. Struktura artykułu słownikowego zawiera relacje z innymi hasłami wzorcowymi (relacja ekwiwalencji, relacja nadrzędności, relacja skojarzeniowa, relacja podrzędności). Większość tematów ma swój odpowiednik w symbolu Klasyfikacji Biblioteki Kongresu (KBK).

Zastosowanie do opisu rzeczowego dokumentów w OPAC BUW języka haseł przedmiotowych BK ma ścisły związek z decyzją o wyborze klasyfikacji do uporządkowania w nowym gmachu BUW księgozbioru na półkach z wolnym dostępem. Wybrano Klasyfikację Biblioteki Kongresu (KBK). Od czerwca do listopada 1995 r. proces klasyfikowania obejmował jedynie nadawanie symboli KBK. „W wyniku dyskusji podjęto decyzję o nadawaniu i zapisywaniu także tzw. głównego hasła przedmiotowego BK, które stanowi uzasadnienie symbolu wyrażone w języku naturalnym. Hasła przedmiotowe otrzymują odtąd wszystkie książki (poza beletrystyką, która nie jest tematowana). [...] Przejmowane i tworzone symbole klasyfikacji zapisywane są w rekordach bibliograficznych katalogu automatycznego BUW”⁸. Obecnie symbole KBK i hasła LCSH zapisywane są w formacie MARC 21 odpowiednio w polach 050 i 699. Słownik języka haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu pełni funkcję słownika przekładowego umożliwiającego tworzenie charakterystyki wyszukiwawczej dokumentów w procesie klasyfikowania w KBK.

⁷ Na założeniach metodycznych LCSH oparto RVM (*Répertoire de Vedettes-Matière*) język haseł przedmiotowych Biblioteki Uniwersytetu Laval w Québec (1962), RAMEAU (*Répertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié*) język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej w Paryżu (1980), również język KABA projektowano jako kompatybilny z RAMEAU i LCSH (1991), język haseł przedmiotowych na podstawie LCSH opracowuje także Biblioteka Królewska w Sztokholmie (2002), rozpatrywały taką możliwość Biblioteki Narodowe Mołdowy i Rumunii.

⁸ A. Prożych: *Zastosowanie klasyfikacji Biblioteki Kongresu w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1997 nr 1 (69), s. 18.

050	1 4	\a SF301 \b .C36165 2010	←	KBK
245	0 0	\a Balsam dla duszy miłośnika koni : \b inspirujące opowieści o koniach i ludziach, którzy je kochają / \c Jack Canfield [et al.] ; przeł. Agnieszka Jacewicz.		
246	1	\i Tyt. oryg. : \a Chicken soup for the horse lover's soul		
260		\a Poznań : \b Dom Wydawniczy Rebis, \c 2010.		
300		\a 471, [1] s. ; \c 23 cm.		
650		\a Koń \v anegdoty.	←	KABA
650		\a Relacje człowiek-zwierzęta \v anegdoty.		
699	5 4	\a Horses \v Anecdotes.		
699	5 4	\a Horse owners \v Anecdotes.	←	LCSH
699	5 4	\a Human-animal relationships \v Anecdotes.		

Przykład 4. Opisy przedmiotowe w językach KABA, LCSH, symbol KBK

Od 15 grudnia 1999 r. Biblioteka UW zaczęła funkcjonować w nowej siedzibie na Powiślu. Nowy gmach stworzył szansę na udostępnienie części księgozbioru w tzw. magazynie otwartym. Podjęto decyzję o zastosowaniu **Klasyfikacji Biblioteki Kongresu** do logicznego uporządkowania rzeczowego zbiorów udostępnionych w wolnym dostępie, wprowadzając tym samym kolejny język opisu rzeczowego dokumentów do katalogu online bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego. Na koniec 2011 roku wielkość zbiorów znajdujących się w obszarze wolnego dostępu ustawionych w ośmiu szerokich dziedzinach według KBK wynosiła 411 163 woluminy⁹. Symbole KBK kierują czytelnika w określone miejsce, przyporządkowując książkę do jednego działu, z kolei język haseł przedmiotowych BK odzwierciedla wieloaspektowy charakter dokumentu. „Wdrożenie klasyfikacji Biblioteki Kongresu w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie było możliwe dzięki zasiłkowi uzyskanemu z United Nations Development Programme, który w ramach projektu Umbrella sfinansował szkolenie grupy pracowników BUW przez eksperta z USA, Romana Frąckowskiego (wówczas pracownika biblioteki Indiana University w Bloomington)”¹⁰. Nadawanie symboli KBK należy do zadań pracowników Sekcji Klasyfikacji Oddziału Opracowania Zbiorów BUW, symbole są umieszczane w rekordach bibliograficznych dokumentu w polu 050 formatu MARC 21. Każdy wolumin przeznaczony do wolnego dostępu uzyskuje specjalną naklejkę z KBK. Przyjęto zasadę, iż wszystkie książki i czasopisma udostępniane w wolnym dostępie muszą znaleźć się w katalogu online oraz uzyskać symbol KBK, wpływ bieżący od 1994 r. znajduje się już w OPAC biblioteki, pozostałe zbiory uzupełniane są sukcesywnie. W BUW o doborze wydawnictw do wolnego dostępu decyduje data wydania, są to publikacje wydane po 1980 r. z pewnymi ograniczeniami. Do wolnego dostępu trafiły również ciągi dziesięcioletnie czasopism z nauk humanistycznych i pięcioletnie czasopism z nauk ścisłych, w tym przypadku zdecydowano ograniczyć proces

⁹ Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotek Wydziałowych UW za rok 2011 [online]. [dostęp: 27.02.2013]. Dostępny w World Wide Web <<http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=101049>>.

¹⁰ J. Wołodko: *Klasyfikacja Biblioteki Kongresu w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. W: *Opracowanie rzeczowe*. Praca zbiorowa pod redakcją Jadwigi Woźniak-Kasperek i Piotra Bierzycyńskiego. Warszawa 2006, s. 232.

klasyfikowania tytułów czasopism tylko do I stopnia KBK, przypisując tytuł do jednej z ośmiu szerokich dziedzin i ustawiając je alfabetycznie na początku każdej z tych dziedzin.

050	0 0	\a HC340.3.Z9 \b P6225 2004	←	KBK
100	1	\a Piotrowska-Marchewa, Monika.		
245	0 0	\a Nędzarze i filantropi : \b problem ubóstwa w polskiej opinii publicznej w latach 1815-1863 / \c Monika Piotrowska-Marchewa.		
260		\a Toruń : \b Adam Maszałek, \c cop. 2004.		
650		\a Ubóstwo \z Polska \y 19 w. \x opinia publiczna.		
650		\a Działalność charytatywna \z Polska \y 19 w.	←	KABA
650		\a Opinia publiczna \z Polska \y 19 w.		
699	5 4	\a Poor \z Poland \x Public opinion.		
699	5 4	\a Public opinion \z Poland.		
699	5 4	\a Poverty \z Poland \x History \y 19th century.	←	LCSH
699	5 4	\a Charities \z Poland \x History \y 19th century.		

Przykład 5. Opisy przedmiotowe w językach KABA, LCSH, symbol KBK

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie należy do grupy bibliotek współtworzących Katalog zbiorów polskich bibliotek naukowych NUKAT. Opracowanie zbiorów (z wyłączeniem pewnych rodzajów zbiorów specjalnych) odbywa się w systemie VIRTUA metodą współkatalogowania. W roku 2011 w wydawnictwach zwartych pochodzących z wpływu bieżącego opisy autorstwa BUW stanowiły 15,7% wszystkich nowo wprowadzonych do katalogu BUW w roku sprawozdawczym, a skopiowane z NUKAT opisy cudzego autorstwa – 84,3%. Natomiast dla wydawnictw zwartych poddawanych retrokonwersji 79,4% opisów było autorstwa BUW, a 20,6% cudzego autorstwa. Wraz z kopiowanymi rekordami bibliograficznymi do OPAC BUW wchodzi charakterystyki wyszukiwawcze tworzone w innych językach informacyjno-wyszukiwawczych niż język KABA stosowany do opracowania rzeczowego zbiorów w BUW. W katalogu NUKAT współistnieje lub współistniało kilka języków informacyjno-wyszukiwawczych: jhp KABA, jhp BN, MeSH, KBK, UKD¹¹. Współpracująca z NUKAT od czerwca 2005 do lipca 2007 r. Biblioteka Narodowa w wyniku wspólnych porozumień 20 czerwca 2005 r. ulokowała w bazie NUKAT około 70-tysięczny zbiór zawierający rekordy słownictwa jhp BN oraz rekordy rozwiniętych haseł przedmiotowych i te rekordy są w bazie NUKAT. Załadowanie słownictwa BN do bazy CKHW NUKAT umożliwiło wprowadzanie online odpowiednich haseł do rekordów bibliograficznych przez biblioteki stosujące jhp BN w swoich katalogach (np. Biblioteka Publiczna Miasta st. Warszawy). W grupie bibliotek współpracujących z NUKAT są trzy biblioteki uczelni medycznych. Biblioteki medyczne zdecydowały się na wprowadzanie do NUKAT rekordów i wyłącznie haseł potrzebnych

¹¹ M. Burchard: *Języki informacyjno-wyszukiwawcze w katalogu centralnym NUKAT. W: Opracowanie przedmiotowe dokumentów z zakresu nauk ścisłych: matematyczno-przyrodniczych i technicznych. Język haseł przedmiotowych KABA: teoria, praktyka, przyszłość.* Kazimierz Dolny, 20-22 września 2006. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy. Materiały konferencyjne nr 15 [online]. [dostęp: 27.02.2013]. Dostępny w World Wide Web <<http://www.nowyebib.info/publikacje/matkonf/kaba/burchard.php>>.

do zastosowania w tych rekordach. KBK do katalogu NUKAT wprowadzono w początkowym okresie współkatalogowania jako uzupełnienie dodawane do rekordu bibliograficznego w trybie jego modyfikacji przed skopiowaniem do katalogu lokalnego BUW. Dość szybko zaniechano wprowadzania tej klasyfikacji, ponieważ zainteresowany nią był tylko BUW. Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku UKD, którym zainteresowane były biblioteki techniczne i Biblioteka Narodowa. Symbole UKD pojawiły się w rekordach opracowanych przez BN. Dotyczy to niewielkiej 1% liczby rekordów. Efektem stosowania tych języków jest niezbyt duża liczba rekordów bibliograficznych, w których spotykają się charakterystyki przedmiotowe we wszystkich tych językach informacyjno-wyszukiwawczych. I takie rekordy również bywały kopiowane do OPAC BUW.

080	\a 616.12-07/-08:612.1:577.11/.12	← UKD
100	1 \a Kosmała, Wojciech.	
245	1 0 \a Wpływ przezskórnej i chirurgicznej rewaskularyzacji mięśnia serca na echokardiograficzne wskaźniki funkcji rozkurczowej serca oraz stężenie wybranych cytokin (TNF-?, IL-6 i IL-10) w surowicy oraz ANP i BNP w osoczu / \c Wojciech Kosmała.	
260	\a Wrocław : \b Akademia Medyczna, \c 2005.	
300	\a 191 s. : \b il. ; \c 22 cm.	
502	\a Rozprawa habilitacyjna. Akademia Medyczna, Wrocław, 2005.	
650	\a Serce \x chirurgia.	
650	\a Serce \x rewaskularyzacja.	← KABA
650	\a Układ sercowo-naczyniowy \x choroby \x leczenie \v rozprawy akademickie.	
650	9 \a Choroba wieńcowa \x diagnostyka	
650	9 \a Cytokiny	
650	9 \a Echokardiografia	
650	9 \a Koronaroplastyka	
650	9 \a Osocze krwi \x biochemia	← JHP BN
650	9 \a Serce \x chirurgia	
650	9 \a Serce \x fizjologia \x zaburzenia	
650	9 \a Peptydy natriuretyczne	

Przykład 6. Opisy przedmiotowe w językach KABA, JHP BN, symbol UKD

W katalogu online bibliotek UW występuje zatem kilka języków opisu rzeczowego dokumentów. Jakie są ich możliwości wyszukiwawcze i czy spełniają oczekiwania użytkowników?

Funkcja wyszukiwawcza języków opisu rzeczowego w OPAC BUW

W ostatnim czasie znacznie wzrosła rola języka naturalnego w wyszukiwaniu informacji. Jhp KABA, w którym stosuje się notację paranaturalną, dobrze sprawdza się również w funkcji wyszukiwawczej, oferując bogaty zbiór kluczy wyszukiwawczych. Opracowane narzędzia programowe, czytelny interfejs, materiały pomocnicze, różne formy szkoleń ułatwiają użytkownikowi dotarcie do zbioru określonych dokumentów nawet przy braku znajomości słownic-

stwa i gramatyki jhp. Istotnym wydaje się rozróżnienie kompetencji językowej na czynną i bierną, które opisała Jadwiga Sadowska, co odpowiada funkcji metainformacyjnej i wyszukiwawczej języka. „[...] użytkownicy o kompetencji czynnej (indeksatorzy) znają słownictwo i gramatykę danego JIW i potrafią w nim utworzyć poprawne teksty oraz, co oczywiste, interpretować je i wyszukiwać. Użytkownicy o kompetencji biernej (użytkownicy końcowi) nie potrafią w zasadzie utworzyć poprawnych tekstów CHWD [charakterystyk wyszukiwawczych dokumentu], ale na ogół potrafią je mniej lub bardziej poprawnie zinterpretować i zrozumieć, a w efekcie wyszukać dokumenty zaindeksowane w jakimś JIW”.

OPAC BUW oferuje różne rodzaje wyszukiwania: wyszukiwanie szybkie, wyszukiwanie proste, wyszukiwanie przez słowa w opisach, wyszukiwanie przez słowa w hasłach, wyszukiwanie zaawansowane. Przy wyszukiwaniu przez słowa w opisach i wyszukiwaniu zaawansowanym można zastosować filtry sesji. Natomiast w wyszukiwaniu prostym działa jedynie filtr „Język dokumentu” wyłącznie z opcją „Użyj zaznaczonych”. W wyszukiwaniu prostym, wyszukiwaniu przez słowa w opisach, wyszukiwaniu przez słowa w hasłach można wybrać kategorię przedmiotu: Hasło przedmiotowe (pol.) i Hasło przedmiotowe (ang.), w wyszukiwaniu zaawansowanym należy poprzedzić termin wyszukiwawczy literą s z dwukropkiem (s: hasło przedmiotowe np. s:lasy). W wyszukiwaniu zaawansowanym wykorzystuje się słowa kluczowe występujące w indeksowanych polach opisu bibliograficznego. Wyszukiwanie przez słowa w opisach umożliwia wyszukiwanie książek, których opisy zawierają słowo/słowa wpisane, jako termin/y wyszukiwawcze. W wyszukiwaniu według słów w hasłach wykorzystuje się słowa i wyrażenia występujące w określonym miejscu następujących kategorii wyszukiwawczych: Tytuł, Autor, Hasło przedmiotowe polskie, Hasło przedmiotowe angielskie. W wyszukiwaniu szybkim można szukać publikacji, w których opisach (np. w tytule, nazwisku i imieniu autora, redaktora, tłumacza, hasłach przedmiotowych) występuje wpisany termin wyszukiwawczy.

Zastosowanie terminu wyszukiwawczego w wyszukiwaniu prostym i wyszukiwaniu przez słowa w hasłach wywołuje ekran indeksu przedmiotowego, np. w wyszukiwaniu prostym po wyborze opcji hasło przedmiotowe polskie i wpisaniu terminu wyszukiwawczego Tulipany otrzymujemy ekran indeksu haseł przedmiotowych, gdzie znajduje się wskazane kryterium wyszukiwawcze i hasła przedmiotowe rozwinięte z tym terminem wyszukiwawczym. Hasła przedmiotowe rozwinięte są kolejnymi kluczami wyszukiwawczymi odpowiadającymi użytkownikowi możliwość bardziej precyzyjnego sformułowania zapytania wyszukiwawczego. W przypadku jhp KABA kompetencje wyszukiwawcze użytkownika wspomaga szereg indeksów ułatwiających utworzenie właściwego zapytania. Sformułowane zgodnie z gramatyką języka hasła przedmiotowe rozwinięte dają również użytkownikowi możliwość budowania zapytania wyszukiwawczego „przez analogię”. W przypadku jhp KABA, tak jak i w innych językach haseł przedmiotowych, analogia konstrukcji jest przejrzysta: co – gdzie – kiedy – w jakiej formie, czyli temat, lokalizacja tematu w przestrzeni i czasie, forma (piśmiennicza lub wydawnicza) dokumentu.

¹² J. Sadowska: *Kompetencja językowa użytkowników systemów informacyjno-wyszukiwawczych czy kompetencja wyszukiwawcza?* „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2012, nr 1 (99), s. 5.

Zastosowanie terminu wyszukiwawczego w wyszukiwaniu szybkim, w wyszukiwaniu przez słowa w opisach i wyszukiwaniu zaawansowanym wywołuje ekran z opisem konkretnych dokumentów. Niedogodnością dla użytkownika jest brak bezpośredniego dostępu do kartoteki haseł wzorcowych jhp KABA, z której mógłby wybierać interesujące go terminy wyszukiwawcze. Do khw KABA można wejść na stronie OPAC BUW poprzez link do strony NUKAT, gdzie znajduje się dostęp do słownictwa jhp KABA.

Liczba pozycji	Hasło
1	+ Tulipany.
1	Tulipany -- historia -- wydawnictwa popularne.
1	Tulipany -- odmiany -- wydawnictwa popularne.
1	Tulipany -- w sztuce.
1	Tulipany -- w sztuce -- wydawnictwa ilustrowane.

Przykład 7. Indeks zawierający terminy w języku polskim. Wynik wyszukiwania w opcji Wyszukiwanie proste w kategorii hasło przedmiotowe polskie dla terminu wyszukiwawczego **Tulipany** (liczba pozycji wskazuje na ilość dokumentów na dany temat).

Wyszukiwanie przez hasło przedmiotowe angielskie odbywa się tak jak w przypadku hasła polskiego. Zastosowanie terminu wyszukiwawczego w wyszukiwaniu prostym i wyszukiwaniu przez słowa w hasłach wywołuje ekran indeksu przedmiotowego w języku angielskim. W indeksie znajdują się terminy angielskie z pól 699, w których umieszczono charakterystyki wyszukiwawcze dokumentu w LCSH.

Liczba pozycji	Hasło
36	Women.
1	Women abolitionists -- United States -- History -- 19th century.
1	Women, Aboriginal Australian -- Social life and customs.
1	Women adventurers -- Biography.
6	Women -- Afghanistan -- Biography.
7	Women -- Afghanistan -- Social conditions.
2	Women -- Afghanistan -- Social conditions -- 20th century.
1	Women -- Africa -- History.
3	Women -- Africa, North -- Social conditions.
1	Women -- Africa -- Social conditions.

Przykład 8. Indeks zawierający terminy w języku angielskim. Wynik wyszukiwania w opcji Wyszukiwanie proste w kategorii hasło przedmiotowe angielskie dla terminu wyszukiwawczego (liczba pozycji wskazuje na ilość dokumentów na dany temat).

Wszystkie wybrane rekordy bibliograficzne można zachować w tzw. schowku, aby je wydrukować lub wysłać pocztą elektroniczną. W czasie jednej sesji wszystkie wyszukiwania są zapamiętywane w tzw. historii wyszukiwań, gdzie można dokonywać ich modyfikacji lub podjąć ponowne poszukiwania.

W BUW tylko część księgozbioru, ta najbardziej potrzebna i najczęściej używana (ok. 12%), jest udostępniana w wolnym dostępie. Została ona ustawiona według KBK. Możliwość obcowania na wyciągnięcie ręki z dziełami o podobnej lub pokrewnej tematyce, która nas interesuje, znacznie przyczyniły się do częstego wykorzystania zbiorów w wolnym dostępie. Założono, że wszystkie książki, które będą stały w wolnym dostępie, muszą być wyszukiwane przez katalog komputerowy. Klasyfikacja dokładnie określa miejsce książki na półce.

050	1 4	\a HF5415 \b .K6718 1994	←	KBK
100	1	\a Kramer, Teodor \d (1926-).		
245	1 0	\a Podstawy marketingu / \c Teodor Kramer.		
260		\a Warszawa : \b Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, \c 1994.		
300		\a 196, [4] s. : \b il. ; \c 21 cm.		
650		\a Marketing \v podręczniki.	←	KABA
699	5 4	\a Marketing.	←	LCSH

Przykład 9. Opisy przedmiotowe w językach KABA, LCSH, symbol KBK

Teodor Kramer: Podstawy marketingu HF 5415.K6718 1994
 HF - Handel
 5415 - marketing
 .K6718 - Kramer
 1994 - data publikacji¹³

Dla wygody użytkownika w OPAC funkcjonuje opcja Odszukaj książkę w Wolnym Dostępie, która graficznie na planach wskazuje miejsce książki na półce. Stosunkowo krótko (od lipca 2002 do lutego 2003) symbol KBK oraz hasła LCSH były wprowadzane do katalogu NUKAT. Od 3 lutego 2003 są widoczne tylko w katalogu lokalnym BUW. Decyzję o zawieszeniu tych prac podjęto w związku z brakiem zainteresowania bibliotek Klasyfikacją Biblioteki Kongresu jako językiem rzeczowego opisu dokumentów oraz systemem rozmieszczenia zbiorów w wolnym dostępie. Zastosowanie KBK w wolnym dostępie znacznie wzbogaciło procedury wyszukiwawcze, przyczyniając się tym samym do większego wykorzystania księgozbioru.

W wypadku pozycji opracowanych w jhp KABA jhp BN oraz w MeSH charakterystyki wyszukiwawcze w tych językach występują w rekordach bibliograficznych w formacie MARC 21 w polach 6XX, dla jhp BN z drugim wskaźnikiem 9, dla MeSH z drugim wskaźnikiem 2. Nie są indeksowane i nie mają wpływu na strategię wyszukiwania. Nie przedstawiają żadnej wartości jako narzędzie wyszukiwawcze w katalogu online BUW. Niektóre hasła przedmiotowe w tych językach pokrywają się z hasłami przedmiotowymi jhp KABA. Podobnie symbole UKD występujące w polach 080 rekordu bibliograficznego nie mają znaczenia jako narzędzie wyszukiwawcze.

W językach opisu rzeczowego dokumentu w OPAC BUW największe znaczenie ma jhp KABA najczęściej stosowany, obok słów kluczowych, przy wyszukiwaniu dokumentów na określony temat oraz KBK stosowany do zlokalizowania tych dokumentów w wolnym dostępie. Przeprowadzono badania

¹³ Przykład za A. Prożych: *Zastosowanie klasyfikacji...*, op. cit., s. 20.

użytkowników katalogu komputerowego BUW ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania języka KABA¹⁴. Badania przeprowadzone na przełomie 2004 i 2005 r. miały charakter sondażowy. Na podstawie ankiety stwierdzono, że użytkownicy najchętniej posługują się wyszukiwaniem prostym (wtedy jeszcze nie było opcji z wyszukiwaniem szybkim) z zastosowaniem haseł przedmiotowych (62% badanych) lub wyszukiwaniem przez słowa kluczowe w hasłach. Najczęstszą strategią wyszukiwania było wpisywanie różnych haseł przedmiotowych lub przewijanie kolejnych ekranów z indeksem haseł przedmiotowych. Aby ułatwić czytelnikom wyszukiwanie dokumentów z wykorzystaniem jhp KABA, opracowano szereg materiałów pomocniczych, dostępnych na stanowiskach bibliotekarzy dziedzinowych.

Przeprowadza się również różne typy szkoleń, na przykład niedawno odbyło się webinarium Narzędzia wyszukiwawcze w BUW. W czasie szkolenia pokazano, jak korzystać z katalogu online, Chamo, Cyfrowych Katalogów Kartkowych i multiwyszukiwarki.

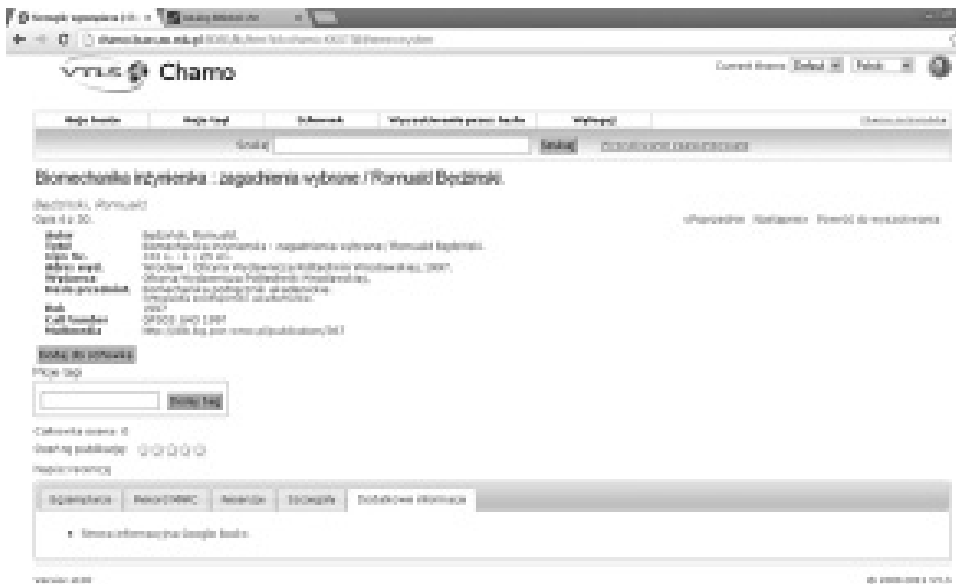
Multiwyszukiwarkę uruchomiono na stronie BUW (<http://www.buw.uw.edu.pl/>) 1.04.2011 r. Jest to narzędzie umożliwiające przeszukiwanie w jednym oknie wyszukiwawczym katalogu online bibliotek UW oraz większości zasobów elektronicznych. Multiwyszukiwarka zawiera: wyszukiwarkę tytułów pełnotekstowych czasopism Lista AtoZ, katalog bibliotek UW z możliwością wpisania terminu wyszukiwawczego po wybraniu kategorii (tytuł, autor, hasło przedmiotowe polskie, hasło przedmiotowe angielskie, sygnatura, tytuł czasopisma), e-książki i bazy, których nie uwzględnia wyszukiwarka. Katalog online jest tu jednym z elementów przeszukiwania, które proponuje to narzędzie. Multiwyszukiwarkę zaopatrzone w dokładną instrukcję wyszukiwania.

Najnowszym rozwiązaniem wykorzystania nowoczesnych technologii w komunikacji z użytkownikiem jest uruchomienie w BUW (pierwsza biblioteka w Polsce) w trybie testowym oprogramowania Chamo, które wzbogaca katalog online o nowe funkcje, m.in. tagowanie i recenzowanie. Początkowo będzie ono działać równolegle z obecnym interfejsem katalogu online bibliotek UW, a w przyszłości go zastąpi. Możliwość dodania tagów, oceny publikacji, napisania recenzji, uzyskania dodatkowych informacji o poszukiwanej pozycji (np. link do Strony internetowej Google books) z pewnością zainteresuje czytelników. Tagowanie według Jadwigi Woźniak-Kasperek¹⁵ „[...] jest w pewnym sensie powrotem do klasyki indeksowania manualnego za pomocą swobodnych słów kluczowych, z tym, że tymi, którzy to robią, nie są specjaliści w zakresie indeksowania, ale użytkownicy Internetu”. Tagowanie oprócz niewątpliwie wielu zalet ma również wady. Jest to proces subiektywny, oddający aktualne wyobrażenie autora o zawartości charakteryzowanego obiektu. Nadmiar tagów o różnym stopniu szczegółowości może spowodować uzyskanie nadmiarowej

¹⁴ S. Siemianowski: *Język haseł przedmiotowych KABA w katalogu komputerowym BUW. W: Opracowanie przedmiotowe dokumentów z zakresu nauk ścisłych: matematyczno-przyrodniczych i technicznych. Język haseł przedmiotowych KABA: teoria, praktyka, przyszłość.* Kazimierz Dolny, 20-22 września 2006 r. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy. Materiały konferencyjne nr 15 [online]. [dostęp: 27.02.2013]. Dostępny w World Wide Web < <http://www.nowybib.info/publikacje/matkonf/kaba/siemianowski.php>>.

¹⁵ J. Woźniak-Kasperek: *Wiedza i język informacyjny w paradygmacie sieciowym.* Nauka – Dydaktyka – Praktyka. Warszawa 2011, s. 192.

i nieadekwatnej informacji. „W specjalistycznym słownictwie angielskim pojawił się termin *serach fatigue* na określenie uczucia frustracji i braku satysfakcji, którego doświadczają użytkownicy, nie mogąc znaleźć informacji, co do której istnienia są przekonani. Głównym powodem „zmęczenia wyszukiwaniem” jest nadmierne poleganie na słowach kluczowych¹⁶.

Przykład 10. Chamo

Zastosowanie oprogramowania Chamo stwarza dodatkowe możliwości scharakteryzowania treści dokumentów dostępne dla użytkowników. Językiem opisu rzeczowego jest jhp KABA. Hasła przedmiotowe rozwinięte zapisane są wg zasad gramatyki języka KABA ale bez zastosowania separatorów. Wyszukiwanie jest możliwe przez kolejne elementy hasła. Język haseł przedmiotowych KABA jest językiem najlepiej wypełniającym w BUW zarówno funkcję metainformacyjną jak i wyszukiwawczą.

Zmienia się technologia, ale przesłanie pozostaje to samo „Korzystający czytelnik powinien posługiwać się katalogiem bez trudu i skutecznie. Należy zatem ten aparat tak nastawić, aby trafił w zwyczaj, zainteresowania naukowe oraz powszechne potrzeby publiczności”¹⁷.

Summary

The article presents indexing languages being used in the Warsaw University Library OPAC in both metainformation and retrieval functions. The author discusses briefly history of indexing in the WUL, and the indexing languages being used currently: KABA, LCSH, KBK. She describes the modest ICT solution – application of the Chamo software in communication with the users.

¹⁶ Ibidem, s. 101.

¹⁷ A. Łysakowski: Katalog przedmiotowy. Cz. 1. Teoria. Warszawa 2002, s. 88.